

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертаційне дослідження **ЛІ ФАНЮАНЬ**

«Образи «Божественної комедії» Данте

в композиторській поезиці доби романтизму»,

подане до захисту

на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства
за спеціальністю 17.00.03 – Музичне мистецтво

Задеклароване в дисертації Лі Фанюань прагнення здійснити розгляд рецепції образності «Божественної комедії» Данте Аліг'єрі в творчості композиторів-романтиків привело здобувачку до складного дискурсу, утвореного міркуваннями представників різних поколінь і різних наукових шкіл щодо цілого вузла проблем. Назвемо у першу чергу проблему *синтезу мистецтв*, який стає результатом поєднання відмінних за своєю генезою елементів. Такий синтез найчастіше здійснюється в процесі різнорівневого *діалогу*, «репліки» якого подеколи гранично віддалені одна від одної в історичному часі й розосереджені в просторі національних культур. Діалогічна взаємодія різних мистецьких текстів дозволяє спостерігати прояви *інтертексту*, що може виступати як посилення на ідеї, втілені в інших творах, і мати текстоутворюючі (і смислоутворюючі) функції. Це, своєю чергою, виявляється в *поезиці* твору, який стає полем реалізації подібної діалогічної взаємодії. Трактвана (за Ю. Боровим) як сукупність принципів і засобів побудови мистецької реальності, що несе художню концепцію світу й особистості, дозволяє вибудовувати час і простір мистецтва, *поетика* виводить дослідника на необхідність тримати в полі зору проблеми композиторського *мислення, стилю* тощо.

Настільки складно організоване проблемне поле роботи ставило перед здобувачкою завдання обрати той дороговказ, що дозволив би їй виструнчити дослідження, зосередитися на головному, не розпорошуючи свою увагу на численні деталі, якими б цікавими вони не були. Лі Фанюань здійснила для цього доволі сміливий крок, вирішивши застосувати можливості, апробовані в суміжних наукових сферах. Дійсно, поняття «мем», запроваджене у другій половині 1970-х рр. біологом Річардом Докінзом для визначення «базової одиниці культурної інформації», через яку може здійснюватися механізм спадкоємності у мистецьких процесах, не є звичним для академічного музикознавства. Серед відомих нам праць можемо назвати лише одну, де «мем» виступив ключовим поняттям, і це дисертація, присвячена висвітленню явищ масової музики (авторка – Іванна Шнур). Спроба спроектувати мем на композиторську творчість доби романтизму видається цікавою, хоча й достатньо ризикованою, і є, на наш погляд, проявом розширення меж інтердисциплінарної методологічної стратегії, природної з огляду на характер предмету дослідження (а це «жанровостильові паралелі «Божественної Комедії» Данте в композиторській поезиці доби романтизму», як зазначено на с. 15 дисертації).

Необхідності «виявити художнє втілення образів «Божественної Комедії» Данте Аліг'єрі в композиторській поетиці доби романтизму» (саме так сформульована мета роботи, с. 15) Лі Фанюань підпорядкувала логіку свого дослідження. Фокус її уваги послідовно зосереджується на головному творі Данте, представленому в найширшому історико-культурному контексті (Розділ 1), опусах Ф. Ліста, що виникли під впливом дантової образності (Розділ 2), інспірованих нею ж творах П. Чайковського й С. Рахманінова (Розділ 3). Звернімо увагу на вибір матеріалу дослідження: дисертантка аналізує вияви «мему Данте» в різних за жанровими характеристиками творах – симфонії та симфонічній фантазії, фортепіанній сонаті-фантазії, опері. Зауважимо принагідно, що глибина й художня досконалість втілення ідей «Божественної комедії» в творчості представників двох різних національних шкіл вчергове доводить універсальність образів твору Данте, що є носіями загальнолюдських цінностей.

Відправною точкою дослідження було обрано окреслення рис індивідуальності й творчого доробку Данте, поданих в історичному контексті. Звертаючись до відомих біографічних даних, Лі Фанюань пропонує розгорнуту характеристику особистості поета та проєкції останньої на творчість митця. Постать Данте представлена в усій величі її соціокультурного значення (згадаємо тут відоме висловлювання Ф. Енгельса, який назвав Данте останнім поетом середньовіччя і разом з тим першим поетом Нового часу).

Головний твір у спадщині митця, «Божественна комедія», розглядається в усій складності й багатшаровості його сенсів, утворених в результаті поєднання двох майже протилежних начал – втіленого засобами алегорій змісту середньовічного жанру загробних видінь та відтворення глибоко інтимних переживань, що знаменують собою формування нового, ренесансного світобачення. Для узагальнення всієї цих сенсів в їх глибині й різноманітності Лі Фанюань застосовує поняття «мем», стверджуючи, що «мем Данте» є тим, що збирає воедино символи і образи «Божественної комедії» і являє собою «квінтесенцію духовного начала, що впливає на психічну сферу людини» (с. 33). Це визначення, яке видається дещо розпливчатым, доповнюється самою назвою параграфу 1.1.2. («Божественна Комедія» як мем Данте). Надалі дослідниця звужує обсяг цього поняття, апелюючи вже не до всієї повноти образного наповнення твору, а до одного з його коротких, хоча й змістовно насичених, фрагментів: «Немає більшого страждання, як згадувати любий щастя час в біду» (с. 36).

Спираючись на здійснений в роботі аналіз праць, де розглянуто проблеми синтезу мистецтв, здобувачка пропонує ще одне поняття, що стає важливою складовою її дослідницького апарату. Маємо на увазі «жанрово-стильові паралелі», що постають в тексті дисертації як «об'єднання різних явищ в областях мистецтва, яке обов'язково проявляється в їх синтезі, насиченому програмністю» (с. 41). Мем, стверджує Лі Фанюань, дозволяє узагальнити різноманітні жанрово-стильові паралелі. Вона пише: «У контексті цього дослідження сполучною ланкою жанрово-стильових

паралелей є мем Данте як своєрідне втілення образності «Божественної Комедії»» (с. 41).

Розвиваючи свої ідеї, дисертантка аналізує функціонування образності твору Данте в різних вимірах. Йдеться як про тексти, що є результатом його перекладів на інші мови, так і більш опосередковані варіанти рецепції: різні за жанрами літературні твори, що виникли під впливом більш чи менш вільно трактованих дантових ідей (від поеми Байрона до есе Мандельштама), живописні й скульптурні витвори (від Мікеланджело до Сальвадора Далі). Згадані в дисертації твори хронологічно локалізовано на різних етапах культурного процесу, аж до ХХ ст., що свідчить про неперехідну актуальність та глибину тексту Данте, в якому кожен талановитий митець може знаходити потенціальну нагоду для діалогу.

Продовжуючи здійснений в дисертації огляд, наведемо приклади, які стосуються функціонування образності твору Данте вже в наш час, звернувшись до сфери діяльності драматичного театру (до речі, жодного разу не згаданого в дисертації). Мистецька практика ХХІ ст. дає численні приклади інсценізації всієї поеми або її фрагментів. Одна з найвизначніших подій останнього десятиліття – дві вистави литовського режисера Еймунтаса Някрошюса (більш як чотиригодинні «Пекло» і «Чистилище» та півторагодинний «Рай»). Подеколи міра опосередкування дантових образів буває дуже значною: так, назва вистави київського театру «Ательє 16» за песою Ж.-П. Сартра «За зачиненими дверима» – «Inferno. Пісня 35» – побудована на алюзії на першу частину «Божественної комедії», що, як відомо, складається з тридцяти чотирьох пісень.

Природно, що в контексті роботи значно важливішим є втілення образності «Божественної комедії» у композиторській творчості. До поля зору дослідниці потрапили численні приклади включення образів поезії Данте до тканини музичних творів. Здійснений в роботі огляд переконливо демонструє послідовне впровадження образів «Божественної комедії» до музичної культури як такої, в першу чергу через твори італійських композиторів. Відрадно, що Лі Фанюань не оминула увагою ролі, яку відіграла творчість Данте в народженні жанру опери («Скарга Уголіно» В. Галілея). Поширення мему Данте в музиці інших країн Європи розпочинається, за спостереженнями здобувачки, вже в ХІХ ст., і цей процес не втрачає інтенсивності аж до сьогодні.

Дантові впливи на естетичну концепцію та композиторську поетику Ф. Ліста простежені в дисертації як на рівні загальної характеристики особистості та творчості митця, так і в розгляді конкретних творів. Показово, що до здійснення аналізу Фантазії-сонати «Після прочитання Данте» Лі Фанюань вперше звернулася в процесі підготовки до виконання твору, згодом поступово поглиблюючи своє розуміння його сутності. Констатуючи втілення притаманного творчості Ліста типу програмності й близькості до жанру симфонічних поем за типом одночастинної композиції та послідовним застосуванням принципу монотематизму, авторка намагається довести, що твір «підсумовує в собі враження композитора від поетично-філософських концепцій Данте» (с. 118).

У розгляді «Франчески да Ріміні» П. Чайковського Лі Фанюань послідовно простежує втілення програми в музичній драматургії твору, підкреслюючи близькість ідей поета самому світобаченню композитора. Значний інтерес представляє спроба дисертантки розглянути особливості втілення того ж самого сюжету в інших жанрово-стильових умовах (опера С. Рахманинова).

Ознайомлення з текстом дисертації викликало низку зауважень, що стосуються різних сторін роботи.

1. Головне з них пов'язано із визначенням методів, що були використані в роботі. Незрозуміло, що має на увазі дисертантка, коли пише про застосування такого собі «етнографічного методу», адже, по-перше, в роботі не досліджуються явища, що є предметом етнографії, по-друге, методи цієї науки утворюють цілу систему і не зводяться до одного-єдиного, згаданого в дисертації. Те саме стосується «історичного» та «мистецтвознавчого» методів, а також загадкового методу «теоретичного і стилістичного аналізу».

2. Навряд чи можна погодитися зі зведенням всієї значної за обсягом і різноманітної за змістовним наповненням інформації, пов'язаної з Данте Аліг'єрі та його творчістю, до одного-єдиного мема. Можемо констатувати наявність ще мінімум двох, що достатньо активно задіяні в механізмах функціонування й розвитку художньої культури на різних історичних етапах. Назвемо їх умовно «мем Дантового пекла» і «Данте й Беатріче». «Роботу» другого з них знаходимо, приміром, у творчості прерафаелітів приблизно того самого періоду, про який йдеться в дисертації, – найвідоміші (що дуже показово) картини Габрієля Росетті («Видіння Данте під час смерті Беатріче», 1871) і Генрі Холідея («Данте і Беатріче», 1883) присвячені саме цим образам. Кінець ХХ ст. дає свої варіанти втілення мема (наприклад, «Данте і Беатріче» Майкла Паркса). Тож, можливо, застосоване в роботі визначення «мем Данте» варто було б в майбутньому уточнити й конкретизувати.

3. Три частини «Божественної комедії» – не «канти» (с. 62), а кантики.

4. Вважаємо за необхідне також звернути увагу на якість дисертаційного тексту з огляду на вживання української мови. Тут присутні огріхи, пов'язані із використанням неправильних відмінків іменників (приклади: «звертається до нової науки – меметиці», с. 2, с. 33; «Відображення «Божественної Комедії» в <...> живопису» у назві параграфа 1.3.2; «обов'язки пріора» замість «обов'язки пріора», с. 20), з неточним перекладом («Суспільство любителів Данте Аліг'єрі» замість «Товариство...», с. 33) тощо.

Сформулюємо також питання, пов'язані з окресленими в дисертації проблемами. Послідовне втілення ідеї синтезу мистецтв зумовило значну міру інтегрованості до музики доби романтизму численних літературних творів. Чи є поміж них такі, що можуть бути за своєю значущістю співставні із «Божественною комедією», і чи працюють у механізмах спадкоємності музичної культури інші подібні мему (народжені у надрах творчості Гете, Шекспіра тощо)? Чим можна пояснити особливу поширеність образів творів Данте саме в межах романтичної мистецької парадигми?

Сформульовані у цьому відгуку питання й зауваження ніяк не применшують позитивних сторін роботи і не змінюють загального враження від дисертації як самостійного, завершеного наукового дослідження, що висвітлює актуальну для сучасного мистецтвознавства проблему, має теоретичне й практичне значення з огляду на можливість розвитку її ідей в подальших дослідженнях і використанні її матеріалів у навчальних курсах (зокрема, історії музики, аналізу музичних творів, історії виконавства, музичної культурології тощо). Основні положення дисертації чітко викладені в авторефераті, розкриті у п'яти наукових публікаціях по темі дослідження (з них чотири – у спеціалізованих фахових виданнях, одна – у виданні, внесеному до міжнародних наукометричних баз), апробовані у доповідях на міжнародних наукових конференціях.

Отже, резюмуємо: дисертація «Образи «Божественної комедії» Данте в композиторській поетиці доби романтизму» відповідає вимогам, що висуваються до такого роду досліджень, а її авторка Лі Фанюань заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03 – музичне мистецтво.

Офіційний опонент –
доктор мистецтвознавства,
професор кафедри театрознавства
Київського національного університету
театру, кіно і телебачення
ім. І. К. Карпенка-Карого

09.10.2019 р.

Підпис М. Ю. Ржевської засвідчую
Проректор з наукової роботи

М. Ю. Ржевська

Г. Д. Миленька